

ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.124'373.45

І. М. Борбенчук

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ КАТУЛЛА

Статтю присвячено дослідженню лексичних засобів у творах римського поета Катулла. Встановлено, що запозичення із грецької мови виступають активними формотворчими елементами ідіостилю Катулла, а їх вживання обумовлене тематикою творів та експресивно-стилістичною необхідністю. Наявність запозичень у поетичних текстах пояснюється культурно-історичними факторами й жанрово-тематичною необхідністю та свідчить про національно-духовний і лінгвокультурний потенціал латинської мови.

Ключові слова: запозичення, грецизми, ідіостиль, тематична група, латинська поетична мова.

DOI 10.34079/2226-3055-2020-13-22-103-107

Сучасні філологічні студії вважають за необхідне при вивченні творчості митця враховувати лінгвокультурні та лінгвокогнітивні чинники, що формують індивідуальний стиль автора. Нові перспективи у дослідженні творчості римського поета Катулла (87–54 рр. до н. е) вкотре спонукали науковців звернути увагу на унікальну збірку із 116 поезій, яка була досить популярною серед давніх римлян.

Творчість Катулла тісно пов'язана з гуртком неотериків, які своїми жанрово-тематичними відкриттями здійснили літературний переворот у Римі в 50-х рр. I ст. до н. е. Специфічним прийомом Катулла була запозичена в александрійців «ученість», що відзначилась використанням невідомих міфів і цитат давніх письменників, шліфуванням мови [1, с. 5]. Відтак, цей прийом знайшов своє відбиття на лексичному рівні у вживанні грецьких слів.

Питання запозичень із грецької мови у своїх дослідженнях піднімали такі науковці, як А. Гарник, Л. Доровських, О. Малєїн, О. Мікіна, В. Міляевич, Є. Скоробогата тощо. Деякі аспекти функціонування грецизмів у творах Катулла було висвітлено у працях, Е. Нажотта, Й. Тронського, І. Шталь.

Так, появу запозичень у мові І. Кочерган пояснює зовнішніми та внутрішніми чинниками. Зокрема, серед зовнішніх він визначає різні види контактування народів, що зумовлюють культурний обмін, у тому числі й обмін слів. Внутрішні чинники сприяють уникненню полісемії та закріпленню за своїм і чужим словом різних смислових відтінків [3, с. 229]. Про вплив Давньої Греції на життя Європи говорить О. Мікіна, виділяючи у цьому процесі римлян як посередників, що розповсюдили грецьку культуру в Європі: «І саме римляни стали посередниками для розповсюдження грецької культури в Європі та світі, маючи мову за знаряддя цього процесу» [5, с. 5]. Варто відмітити, що особливістю греко-латинських контактів є також те, що зв'язок

між ними був не лише культурний, релігійний але й матеріальний, побутовий, що також позначилося на словнику латинської мови.

Мета даної статті полягає у дослідженні функціонування запозичень у творах римського поета Катулла та визначенні їхніх лексичних і стилістичних особливостей. Мета передбачає виконання наступних **завдань**: схарактеризувати чинники, що вплинули на появу грецизмів у поезіях Катулла; виділити запозичення в оригінальних латинських текстах та здійснити класифікацію за тематикою і способами творення; визначити лінгвостилістичні особливості запозичень та специфіку їх використання.

Лінгвістичний і культурологічний огляд життя давніх римлян дає можливість прослідкувати тенденції розвитку латинської мови та процес входження до її складу грецьких слів. Серед запозичень можна виділити різні лексичні групи на позначення тварин (*hinnus, hinnulus, elephantus, mulus*) корисних копалин (*calx, gypsum, marmor*), дорогоцінного каміння (*berrylus, sardonix, onix, achates*), архітектури (*triclinium, exedra, diaeta, xustus, zotheca, bibiotheca, pinacotheca*), назв сортів вина і приправ (*absinthites, hyssopites, abrotonites*), посуду (*amphora, cadus, metreta ampulla, lagona, crater*), одягу (*laena, paenula, abolla, replum, diplois*), взуття (*mulleus, baxeae, crepida*), тканини (*byssus, sericae, holosericae*) тощо [2, с. 64].

У літературі грецькі слова вживалися з певними обмеженнями й допускалися лише ті, що давно увійшли до складу латинського словника, а тому втратили негативну семантику. Зокрема, у комедіях Плавта грецизми зафіксовані у моменти сварки героїв і обговоренні сумнівних учинків. У Лівія Андроніка є лише одне слово грецького походження – *anclabatur* «був вичерпанним», а Невій допускає поодинокі грецизми у комедіях (*theatrum, chorus, pallium*) і уникає їх у трагедіях [6, с. 130]. До обережного вживання нових слів закликав Гораций, рекомендуючи при цьому детальний підбір й використання грецьких джерел із невеликими відхиленнями [4, с. 402].

Наявні літературні тенденції та власні авторські відкриття сприяли тому, що Катулл активно використовував у поезіях грецькі слова, адаптуючи їх до морфологічної системи латинської мови. Комплексний аналіз запозичень дає підстави стверджувати, що автор вживав їх свідомо й майстерно. Відповідно, виявлена у поетичних текстах Катулла іншомовна лексика була розподілена нами за частинами мови (іменники і прикметники) на такі тематичні групи:

Іменники. Тематична група «антропоніми» включає етноніми, теоніми, міфоніми та космоніми. Зокрема:

– **етноніми** – це назви народів: *Aethiops* «ефіон», *Chalybes* «халіби», *Parthus* «парфянин», *Phryx* «фрігієць».

– **теоніми** – це імена богів, божеств (*Amphitryoniades* «син Амфітріона, тобто Геркулес», *Prometheus* «Прометей») та імена богинь (*Amphitrite* «Амфітріта», *Eos* «Еос», *Erycina* «Ериціна», *Tethys* «Тетія»).

– **міфоніми** – це імена міфологічних героїв (*Achilles* «Ахілл», *Antimachus* «Антимах», *Peleus* «Пелей», *Rhesus* «Рес») та міфологічних героїнь (*Lycaonia* «дочка Лікаона», *Pasithea* «Пасіфая», *Phoebe* «Феба»).

– **космоніми** – це назви сузір'їв: *Bootes* «Волопас», *Hydrochous* «Водолій», *Oarion* «Оріон».

Тематична група «хрематоніми» об'єднує лексику, що називає матеріальні цінності, результати діяльності людини. Наприклад: **1) побут людини**: *corolla* «віночок», *crepida* «сандаля», *cista* «скриня», *grabatus* «низьке ліжко», *mnemosynum* «подарунок»; **2) мистецтво**: *charta* «книга», *iambus* «ямб», *palimpsestus* «палімпсест»,

роєта «поема», chorea «хоровод», chorus «хор», thiasus «тіас, вакханічний хоровод», symbalum «кимвал», tympanum «тимпан»; 3) людина як член суспільства: cinaedus «кінед, танцівник», erhebus «юнак», moëcha «повія», роєта «поет», satyrus «самур»; 4) архітектура: gymnasium «гімназій», palestra «гімнастична школа», thalamus «кімната».

Тематична група «топоніми» об'єднує хороніми, гідроніми, ороніми, природні явища. Зокрема, **хороніми** – це назви міст, країн, островів, півостровів. У поетичних текстах були зафіксовані лексеми, що називають наступні **міста** – Amathus «Аматунт», Athenae «Афіни», Bithynia «Віфінія», Delphi «Дельфи», Olympus «Олімп», Pharsalus «Фарсал», **країни** – Colchis «Колхіда», Phrygia «Фрігія», Propontis «Пропонтида», Thessalia «Фесалія», **острови** – Cyclades «Кіклади», Rhodos «Родос».

Гідроніми – це назви водних об'єктів: Phasis «Фасида», Rhenus «Рейн».

Ороніми – це назви гір: Cytorus «Кімор», Dindymus «Диндіми», Thermopylae «Фермопіли».

Природні явища: aura «вітер», barathrum «безодня», lympha «чиста вода», pelagus «море», scorpius «скеля», gyrus «кругова течія».

Тематична група «фітоніми» об'єднує лексику на позначення рослин: ambrosia «амброзія», calamus «очерет», elleborum «чемериця», mirtus «мирт», platanus «платан».

Тематична група «зооніми» об'єднує лексику на позначення тварин: conchylium «равлик», leaena «левиця», scomber «скупбрія».

Прикметники. У поезіях виділено **якісні прикметники** грецького походження. Наприклад: carpatinus «виготовлений з невичиненої шкіри, сиром'ятій», catagraphus «розмальований, пістрявий», cinaedus «розпусний», lymphatus «безумний», nothus «позашлюбний, уявний», rathenicus «пристрасний».

У свою чергу **відносні прикметники** були розподілені на патроніми й топоніми. **Прикметники-патроніми** утворені від міфологічних імен з допомогою різних словотвірних формантів, а саме: **-eus** (Aeetaeus «еетів», Hyperboreus «північний», Penelopeus «пенелопин», Theseus «тезеїв»), **-ius** (Polyxenius «поліксенин», aërius «повітряний», aetherius «ефірний, небесний»), **-inus** (hyacinthinus «гіацинтовий»).

Прикметники-топоніми утворені від географічних назв за допомогою таких формантів: **-ius** (Amathusius «аматунський», Cyllenius «кіленський», Cytorius «кіторський», Gortynius «критський», Syrius сирійський), **-us** (Bithynus «віфінський», Libyssus «лівійський», Thessalus «фесалійський», Thyus «віфінський»).

Також у поезіях Катутла було виявлено два дієслова грецького походження: moëchāri «чинити розпусту» та raedicāre «спати з хлопчиками».

Незважаючи на те, що велика кількість грецизмів історично увійшла до складу латинського словника і вживалася римлянами несвідомо, у досліджуваних текстах трапляються випадки, коли використання грецизмів є навмисним приписом, оскільки автор ігнорує латинські відповідники. Наприклад: 1) вживання грецьких слів pelagus «море» та salus «море» замість латинського mare; 2) грецьке lympha «чиста вода» замість латинського aqua; 3) грецьке zonula «поясочок» замість латинського cingulum; 4) грецьке calamus «очерет» замість латинського arundo; 5) грецьке calathiscus «корзиночка» замість латинського quasillus.

Вважаємо за доцільне вказати на два іншомовних слова, зафіксованих у поезіях Катутла. Це перське слово gaza «казна, багатство» та галльське слово plohetum (-num) «частина возу».

У результаті нашого дослідження виявлено, що грецизми є одним із характерних засобів поетичної мови Катулла й відображають прагнення автора писати поезію високого стилю, притримуючись встановлених літературних традицій. У поетичних текстах зустрічаються лексеми, вперше введені автором у латинську мову, а також ті, що були давно відомі римлянам. За допомогою формантів і закінчень грецизми пройшли морфологічну адаптацію та поповнили словник латинської мови. Наявність запозичень пояснюється тематикою творів, експресивно-стилістичною необхідністю та бажанням створювати яскраві поетичні образи.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в розгляді інших лексичних засобів та їх стилістичних можливостей у поетичних творах, що дозволить встановити цілісну картину ідіостилю Катулла.

Список використаної літератури

1. Борбенчук І. Метафора і метонімія у структурі поетичного тексту Катулла / І. Борбенчук // Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство). – 2019. – № 11. – С. 5–8 ; Borbenchuk I. Metafora i metonimiia u strukturi poetychnoho tekstu Katulla / I. Borbenchuk // Naukovyi visnyk DDPU imeni Ivana Franka. Serii : Filolohichni nauky (movoznavstvo). – 2019. – № 11. – S. 5–8.

2. Борбенчук І. Місце і значення грецьких слів у латинській поетичній мові (на прикладі лірики Катулла) / І. Борбенчук // Мова і культура. – 2009. – Вип. 12, Т. 6. – С. 62–64 ; Borbenchuk I. Mistse i znachennia hretskykh sliv u latynskii poetychnii movi (na prykladi liryky Katulla) / I. Borbenchuk // Mova i kultura. – 2009. – Vyp. 12, T. 6. – S. 62–64.

3. Кочерга М. Вступ до мовознавства : підруч. / М. Кочерган. – Київ : Академія, 2002. – 368 с. ; Kocherhan M. Vstup do movoznavstva : pidruch. / M. Kocherhan. – Kyiv : Akademiia, 2002. – 368 s.

4. Лосев А. Античная литература : учебник / А. Лосев ; под ред. А. А. Тахо-Годи. – 7-е изд., стер. – Москва : ЧеРо : Омега-Л, 2005. – 543 с. ; Losev A. Antychnaia lyteratura : uchebnyk / A. Losev ; pod red. A. A. Takho-Hody. – 7-e yzd., ster. – Moskva : CheRo : Omega-L, 2005. – 543 s.

5. Мікіна О. Греко-латинські мовні контакти крізь призму семантичної еволюції / О. Мікін // Парадигма пізнання : Гуманітарні питання. – 2016. – Т. 8, № 19. – С. 1–18 ; Mikina O. Hreko-latynski movni kontakty kriz pryzmu semantychnoi evoliutsii / O. Mikin // Paradyhma piznannia : Humanitarni pytannia. – 2016. – T. 8, № 19. – S. 1–18.

6. Тронский И. Очерки из истории латинского языка / И. Тронский. – Москва ; Ленинград : Изд-во Акад. наук СССР, 1953. – 272 с. ; Tronskiy I. Ocherki iz istorii latinskogo yazyka / I. Tronskiy. – Moskva ; Leningrad : Izd-vo Akad. nauk SSSR, 1953. – 272 s.

Джерела ілюстративного матеріалу

C. Valerii Catulli Carmina / recognovit brevique adnotatione critica instruxit R. A. B. Mynors. – Oxonii : E typographeo clarendoniano, 1958. – 113 p.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2020.

I. Borbenchuk

BORROWINGS AS THE MEANS OF CATULLUS' POETIC LANGUAGE

While studying the author's creative work, present-day philological studies take into account a number of linguocultural and linguocognitive factors that shape the author's individual style. New perspectives and insights into the research of the creative work of the Roman poet Gaius Valerius Catullus (87–54 BC) prompted the scholars to refocus their attention onto a unique collection of 116 poems, which was rather popular among the ancient Romans.

This paper is aimed to analyse one the expressive means typical of Catullus' poetry, namely the borrowing, which clearly reflects the individual author's style.

It is outlined in the paper that Greek borrowings have been studied by A. Garnyk, O. Malein, and O. Mikina. Some aspects of Greek borrowings functioning in Catullus' poems are represented in I. Shtal's and E. Nazhott's works. Researchers point out that the specificity of Graeco-Latin contacts lies not only in their cultural and religious relations, but also in their every-day life which affected the Latin language and thus was reflected in the Latin vocabulary.

Accordingly, the existing literary traditions as well as the author's own creative discoveries contributed to the fact that Catullus actively used Greek words in his poetry, assimilating them to the morphological system of the Latin language. By way analyzing authentic Catullus' poems, the present paper substantiates the reasons of this vocabulary actualization in poetic works, offers a comprehensive classification of borrowings according to the criteria of their derivation type and thematic group as well as describes the specificity of their functioning and stylistic value in poetic texts. In particular, the nouns are classified into the following thematic groups: anthroponyms (ethmonyms, theonyms, mythonyms, cosmonyms), chrematonyms (i.e. the lexical units denoting material values and the results of human activities), toponyms (choronyms, hydronyms, oronyms, natural phenomena), phytonyms (the words, designating various plants), zoonyms (the vocabulary denoting animals). We have also singled out qualitative and relative adjectives belonging to the group of Greek borrowings. It was found out that qualitative adjectives are predominantly formed from mythological and geographical names with the help of various word-formative means.

Despite the fact that a large number of Graecisms historically became a part of the Latin vocabulary and were used by the Romans rather unconsciously, in the analyzed texts there are cases of specifically individual use of Graecisms by Catullus when the author deliberately ignores the Latin equivalents.

The analysis results demonstrate that borrowings play an important role in presenting a comprehensive view on Catullus' idiostyle. It has been found out that Graecisms should be viewed as one of the characteristic means of Catullus' poetic language that reflect the author's desire to create poetry of the elevated style complying at the same time with the requirements of established literary traditions. Borrowing from the Greek language proves to be an active word-formative element of Catullus' idiostyle, while their frequent use is conditioned by the subject matter of poetic works, their general expressive potential as well as by Catullus' desire to create vivid poetic images.

Key words: *borrowing, Graecisms, idiostyle, thematic group, Latin poetic language.*